

החכמה תעז לחכם – זו תשובה ומעשים טובים. מעשרה שליטים אשר היו בעיר – שתי עינים ושתי אזנים ושתי ידיים ושתי רגלים וראש הגוייה ופה.

ג. אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים – אחזתו רעדה. אמר: שמא יש בי דבר מגונה. כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו.

ויוצא אתו החוצה – אמר לו: צא מאיצטגנינות שלך. אין מזל לישראל.

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגרייא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו. ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר במה אדע כי אירשנה. ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש והרַבֵּשׁ קח לך.

וירק את חניכיו ילידי ביתו. רב אמר: שהוריקן בתורה (זרום בתורה. לשון אחר: הריקם מהתורה, שעשה בהם אנגרייא (ר"ן); זרום בזכות התורה, ובשבילה נצחו במלחמה פהרא"ש). ושמואל אמר: שהוריקם בזהב (שנתן להם זהב הרבה כדי שילכו).

אמר רבי זכריה משום רבי ישמעאל: ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם... כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום – הוציאה מאברהם... (כלומר זכה בה אברהם מחמת עצמו ולא מחמת זרעו של שם. ער"ן ורא"ש).

פרק רביעי; דפים לב – לג

מו. מה בין המודר הנאה מחברו למודר הימנו מאכל?

שנינו: אין בין המודר הנאה מחברו למודר הימנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש. כלומר השאלתם במקום שאין משכירים כיוצא בהם, אבל במקום שמשכירים – אסור בכל הכלים (שהרי בדמי השכירות שמחל לו יכול ליקח מאכל. עפ"י ראשונים. ורש"י כתב: 'מי חזי כהנאה המביאה לידי מאכל').

ופרשו משנתנו כרבי אליעזר האוסר 'זיתור' במודר הנאה, כלומר דברים שאין דרכם של בני אדם להקפיד עליהם כגון מה שרגיל המוכר להוסיף מעט ללוקחים, גם הם אסורים במודר הנאה. אבל לחכמים המתירים – דריסת רגל (שאינן בני אדם רגילים להקפיד עליה. ראשונים) מותרת. וכן השאלת כלים שאין רגילים להשכירם.

א. 'דריסת רגל' שאמרו – בהעברה דרך חצרו ללא עיכוב, אבל התעכבות ושיבה שם, דרך בני אדם להקפיד בדבר הלכך אסור אף לחכמים החולקים על רבי אליעזר (רמב"ן, ומובא בר"ן ובנמו"י. וכ"מ מרש"י. וכן יש לשמוע מקושית הגמ' לט. 'אי בשנסכי חולה אסורין על המבקר אפילו עומד נמי לא'). ואסור אפילו נכנס לצרכו של בעל הבית, כי מ"מ נהנה מדריסת הרגל (עפ"י רשב"א ומאירי לט.). ובמאירי מובא שאף לעבור בביתו מותר (אך יתכן שברשות אין מקפידים ושלא ברשות מקפידים, וכן

- בחצר, וא"כ אפשר שבמודר יהא אסור שלא ברשות מחמת הנדר, הגם שאם ישאל רשות לא יקפיד. וצ"ע.
- יש אומרים שדריסת הרגל בחצר אסורה לדברי הכל כי רגילים להקפיד עליה, ולא התירו חכמים אלא כגון בבקעה בימות החמה (עפ"י ר"ת, תוס').
- ב. הרמב"ן והרא"ש פסקו כרבי אליעזר לאסור 'ויתור' במודר הנאה [שכן סתם משנתנו והסוגיא במקום אחר. וכ"מ מסתם משנה להלן מב. כדברי הר"ן וש"ר. וכן במשנה מג. לדברי הר"ן שם]. וכן נראית דעת הרמב"ם (פ"ו), וכן נוטה דעת הרשב"א, וכן דעת רוב פוסקים (מאירי). ומשמע מהרמב"ם [מכך שפסק בבעיה שלא נפשטה להחמיר אלא שאינו לוקה] שאיסור תורה הוא [קרן אורה]. ואילו רבנו חננאל ורבנו תם כתבו שמותר [שרק הנאה שעושה כן משום כבודו שמחזיק לו טובה עליה אסורה, לא דבר שעושים אותו לכולם ואין בו החזקת טובה. עפ"י תורי"ד].
- ג. גם במקום שאין רגילים להשכיר אותם כלים, אם דרכו של זה להשכיר לכיוצא בזה שהשאל – אסור (עפ"י ריטב"א).
- ואם למלאכה זו אין משכירים כלל, אפילו היו משכירים למלאכה אחרת – מותר (עריב"א וריטב"א).
- ד. השכרת כלים, יש מתירים ויש אוסרים (ע' במאירי. ובתורי"ד לט. נקט לאסור ביקור לחולה בשכר כשהחולה מודר מהמבקר. וכ"מ שם בפיה"מ לרמב"ם. וע' להלן לד מחלוקת הראשונים לענין שכר פעולה של אדם).

ומשמע בגמרא (וכ"מ ברשב"א ובר"ן ועוד) שאם נדר 'מאכל' בלבד – אינו אסור אלא באכילה ממאכליו. ומה שאסרו השאלת כלי אוכל-גפש כגון נפה וכברה וריחים ותנור – באומר 'הנאה המביאה לידי מאכלך עלי' (רבא). וריש לקיש העמיד באומר 'הנאת מאכלך עלי', אך הקשו שבלשון זו אין לאסור כלים אלא כגון לעיסת חטים והנחתן על מכתו.

- א. יש מי שכתב שב'קונם מאכלך' אסור אף בהנאה ממנו כדרך, כגון הרחת פת חמה, ואולם הנאה שלא כדרך כגון לעיסת חטים ונתינתן על המכה, אסורה רק בהנאת מאכלך' (עפ"י חדושי חתם סופר. וע"ע קרן אורה להלן לד: (ד"ה ככרי עליך) שכתב להוכיח ממימרא דרבא שם נטלה לאכלה מעל. וצ"ע הלא בפשוטו שם מדובר בהקדש ולא בקונם. גם מה שרצה לפשוט מזה ספק הירושלמי אם מותר לחמם ידיו בככר, נראה שהיא הנאה צדדית ואינה דרך הנאה מפת). וכן כתב המאירי (לה.). שהנודר מן הככר ולא הזכיר 'אכילה' – אסור בכל הנאה. [ונקט בבעית הירושלמי בחימום ידיו מן הפת – לחומרא].
- ב. בירושלמי פירשו משנתנו (וכן כתבו כמה ממפרשי המשנה) באוסר 'הנאת מאכל' ובכלל זה כל כלים המתקנים את המאכל כגון נפה וכברה.
- והרמב"ם (א, ו) פסק כתלמודנו. ומבואר בדבריו שאין חילוק אם אומר 'הנאה המביאה לידי מאכלך אסורה עלי' ובין 'הנאה המביאה לידי מאכלי אסורה עליך'.
- ג. גם אם החטים שייכים למדיר עצמו, אסור לחברו ללעסן להניחן על מכתו שהרי נהנה הלה מלעיסתו ובכלל 'הנאת מאכל' היא (עתוס').
- ד. יש מי שאומר שב'הנאה המביאה לידי מאכלך עלי' אסור גם בלעיסת חטים והנחתן (וכן מורה פשט לשון הרשב"א), אבל דעת הר"ן שאין אסור בזה אלא אכילת מאכליו או השאלת כלי אוכל נפש, אבל לעיסת חטים ונתינתן על המכה מותרת.
- בכלל הנאה המביאה לידי מאכל, אמר רב פפא: שק או חמור להבאת פירות. ואפילו סל בעלמא (ליתן בו פירות. רש"י).

ואפילו קרדום לבקע בו עצים (מאירי. ע' ירושלמי).

שאל רב פפא: סוס לרכוב עליו (למקום האכילה. ובכגון שאין משכירים כיו"ב) וטבעת ליראות בה (שיתכבד בכך ויתנו לו מנה יפה. ר"ן ועוד. ובתור"ד פירש בענין אחר), או לקצר דרכו בקרקעו (בלכתו לאכילה) – מהו. ורצו לפשוט מהמשנה להתר, ודחו.

להלכה, הואיל ולא נפשטה הבעיה, יש לילך לחומרא. ואם עבר אינו לוקה (ערמב"ם ו,ב; ר"ן). נראה דוקא אם נכנס לקצר דרכו וכד', אבל אם יכול להגיע למקום האכילה בלא הפרש אם יכנס לקרקע אם לאו – מותר להכנס אף ע"מ לאכול (כ"מ בתוס' להלן מב. ד"ה ובשביעית).

ההנאה אסורה בנדר אפילו אין בה שוה פרוטה (עפ"י מאירי; תוס' לד: ד"ה היתה; טורי אבן מגילה ח. וערמב"ם נדרים א,ו תוס' מגילה שם ושלמי נדרים).

דף לג

מז. המודר הנאה מחברו, האם מותר לחברו לשקול את שקלו ולפרוע את חובו?

תנן, המודר הנאה מחברו (וכן כשנאסרה עליו ההנאה בשבועה. רמב"ם ו,ד) – שוקל לו את שקלו ופורע את חובו. ואמר רב הושעיא: זו דברי חנן (שהפורע חוב חבירו כגון שעמד ופירנס את אשתו של חברו שהלך למדינת הים – הניח מעותיו על קרן הצבי ואין יכול לתבעו), שאינו אלא כמבריה ארי מנכסיו, אבל בני כהנים גדולים נחלקו עליו ולדבריהם אסור לפרוע חוב של המודר שהריהו מהנהו ממש בכך שפורע חובו בחנם. ורבא (ברי"ף: רבה) אמר שאפילו לדבריהם יש אופן המותר; בהלואה שאינה מחויבת להיפרע (שהתנו שלא יהא כח לכופו לשלם אלא כשירצה הלווה יפרענו מדעתו, הלכך אין בפרעונו של זה אלא סילוק בוושה אבל לא ריוח ממון. ר"ן ועוד). ואילו רב הושעיא סבר שגם באופן זה אסור, גזרה משום הלואה המחויבת ליפרע. [ובמקום אחר פירשו טעם האיסור משום הבושה שהיתה לו לולא פרע].

א. לא התירו אלא כשהלה פרע מעצמו, אבל אם המודר עצמו נוטל מעות מזה לפרוע חובו – אסור (עפ"י תוס'). וכן כשאומר לו לפרוע (כ"מ ברשב"א שלעשות דבר בשליחותו אסור, וכפי שמוכח להלן לה: לו: לענין קרבנות ותרומה. עתוס' שם).

ובפירוש הרא"ש משמע שלא התירו אלא כשפורע חובו בדרך מחילה, שנותן לבעל-חוב תשלום כדי שימחל למודר.

ב. לרבא, התר שקילת שקלו אמור [לחכמים] בכגון שפטור לשקול מן הדין, ששלח שקלו ונגנב משנתרמה תרומה, אלא שהיה דרכם לשלם אף בכגון זה. כן כתב הר"ן ועוד.

ואילו דעת הר"ד שבכל אופן מותר, אעפ"י שעל ידי שקילת שקלו יש לו חלק בקרבנות, כי כיון שעשה כן שלא מדעתו וגם אינו יכול לתבעו ממון בדין משום שמצוה הוא שעשה – מותר.

ג. יש מי שפירש דברי רבא שאף לחכמים מותר באופן שהמדיר נתן הכסף על מנת שלא יחזור ויפרע מהמודר (מובא ברשב"א [וכ"כ בקר"א לח. בפירוש התוס' שם. וי"ל]. ודחה פירוש זה לדינא, שהרי זו מתנה [אך יתכן שבמקום מצוה מותר, שעל דעת עצמו הוא עושה, לקיים המצוה. כן פירש בקר"א לח. בדעת הרשב"א]. ובחדושי חת"ס מובא ליישב פירוש זה).

ד. הלכה כחנן שהפורע חובו של חברו אינו יכול לתבעו, ואפילו בבעל חוב דוחק שאינו עשוי למחול על חובו. הלכך מותר לפרוע את חובו של המודר ולשקול את שקלו (עפ"י ר"ן, רמב"ם

ו,ד). ונראה שאף כשפורע חוב שעל המשכון, מותר למדיר להחזיר למודר את משכונו (עפ"י מאירי. וע' קר"א).

ור"ת נקט ו"א בדעת הרא"ש, עכ"פ לענין נדר – ע' טו"ד רכא וב"י; לח"מ ו,ד; חדושי חת"ס) שלא פטר חנן אלא במקום שלא הצילו מנזק ודאי, אבל ב'ברי היזקא' – אסור (וע"ע בשו"ת מהרי"ל עז במש"כ לחלק בין בע"ח ישראל לנכרי). ולפי דבריהם נראה שאסור למדיר להציל צאנו של המודר שבפי הזאב. ולא יראה כן (המאירי. לכאו' היה נראה שאף להתוס' מותר כמשיב אבדה אלא שהשכר יפול להקדש).

ע"ע להלן לח לענין הזון את אשתו ובניו של המודר.

דפים לג – לד

מח. האם מותר לאדם להשיב אבידה למודר ממנו הנאה? האם מותר למודר להתעסק בהשבת אבידה של המדיר?

במשנה שנינו המודר הנאה מחברו – מחזיר לו אבידתו. ונחלקו בפירושה רבי אמי ורבי אסי; – לפי לשון ראשונה נחלקו האם המשנה מדברת רק כשבעל האבידה מודר מנכסי המדיר, שלכך מותר מפני שאינו נותן לו כלום משל עצמו, אבל כשהמחזיר מודר אסור מפני שבהתעסקותו באבידה נהנה ב'פרוטה דרב יוסף' שפטור מליתן צדקה לעני באותה העת, נמצא שמקבל הנאה ע"י נכסיו של זה. או אף באופן זה מותר מפני שאין זה דבר מצוי הלכך הנאה כזו אינה אסורה.

לפי לשון אחרונה נחלקו האם המשנה מדברת רק כשהמשיב אסור בנכסי בעל האבידה [ומותר משום ש'פרוטה דרב יוסף' לא שכיח כנ"ל], אבל לא כשבעל האבידה הוא המודר הנאה, או אף כשבעל האבידה המודר מותר מפני שאינו נותן לו משל עצמו כלום. והקשו מדברי המשנה על דעת האוסר.

הלכה כלשון אחרונה וכדעת המתיר, הלכך בין בשנכסי המחזיר אסורים על בעל האבידה ובין להפך – מותר (רמב"ם רמב"ן רשב"א ור"ן ומאירי. והיו שנקטו להחמיר כשמחזיר הוא המודר, משום הרווחת פרוטה דרב יוסף. ע' במאירי). וכן כששניהם מודרים זה מזה (רמב"ן ועוד).

ומסתמת הדברים נראה שאין הפרש אם יש אחר שיחזיר האבידה בין שאין אחר (קרן אורה). ומשמע שאין הפרש אם מודר הנאה מן הנכסים או מחברו (וכ"מ ברשב"א לד: ד"ה וקשיא לי. וע' קרן אורה שחכך בזה עפ"י הירושלמי).

במקום שנוטלים עליה שכר (כגון שבטל מן הסלע ע"י החזרת האבידה, שחייב בעל האבידה ליתן לו שכרו. ער"ן) – תיפול הנאה להקדש. פירוש, אם המחזיר אינו רוצה ליטול שכרו, צריך בעל האבידה ליתן השכר להקדש שאם לא כן הרי נהנה מן המחזיר.

א. כאשר המחזיר מודר מבעל האבידה, לפירוש הר"ן בגמרא מבואר שמותר לו ליטול שכר בטלתו כי אין בעל האבידה מהנהו בכך שהרי שכרו כבר מצוי בידו בלעדיו. וכן נקט המאירי לעיקר. ואילו לפי הפירוש שהביא הר"ן מרבתי, משמע שאסור לו ליטול שכרו. וכן מבואר מפירוש הרא"ש והתוס'. וכן משמע ברמב"ם (ו,א). ע"ע קרן אורה. ובמובא לעיל לב-לג.

ב. לכאורה נראה בגמרא (לה. וכפהרא"ש) שרק בקונם אומרים תיפול הנאה להקדש מפני שיש מעילה בקונמות, ולפי זה באוסר הנאתו בשבועה יכול להוליך הנאה לים המלח, אבל בפוסקים ובפירוש המשנה לרמב"ם אין נראה כן. וצריך לומר שבשבועה הואיל ומזכיר שם שמים תיפול הנאה להקדש (חדושי חת"ס לה.).

דף לד

מט. היתה לפניו ככר של הפקר ואמר 'ככר זו הקדש', מה דינו כשנטלה לאכלה או להורישה לבניו?

אמר רבא: היתה לפניו ככר של הפקר, ואמר: ככר זו הקדש. נטלה לאכלה – מעל לפי כולה. להורישה לבניו – מעל לפי טובת הנאה שבה (שהרי לא הקנה אותה עכשיו לבניו ולא יצאה לחולין, ומ"מ מעל לפי שמעכשיו יחזיקו לו בניו טובה. ובניו מועלים לכשיוציאו. ר"ן).

א. דוקא ככר של הפקר, ובאופן שהיתה מונחת בד' אמותיו והקדישה בלא שקנאה מקודם, אבל ככר שכבר קנאה – אין בה מעילה בנטילתו כי גם מקודם היתה ברשותו ואין מעילה בהקדש אלא בהוצאה מרשות הקדש לרשות אחרת. ודומה לגזבר הנוטל דבר של הקדש כדי לזכות בו שלא מעל (רשב"א ור"ן). [מפשט דברי הרשב"א והרי"ד משמע שההקדש חל אפילו לא נטלה, ואילו המאירי כתב שרק כשנטלה חל ההקדש למפרע].

ויש אומרים שאפילו רחוקה ממנו הרבה יכול להקדיש מפני שבידו לזכות בה, שאין אדם סמוך לה אלא הוא (פהרא"ש ותוס').

ויש מי שיצא לחלק שכל זה אמור רק בקדשי בדיק הבית אבל למזבח – צריך שיהא בעלים בשעת ההקדשה (עפ"י חדושי הת"ס).

ב. יש אומרים שכשנטלה כדי להורישה לבניו מעל מיד כפי טובת הנאה (עפ"י תוס' ותורי"ד). והרשב"א כתב דוקא כשנתנה להם, אבל לא נתנה לא מעל כלל.

ג. משמע בר"ן שאם הגביה כדי שיזכו בניו או אחרים עכשיו – מעל. ואין כן דעת הרא"ש, כי אפילו אם המגביה מציאה לחברו קנה חברו הרי אין נוח להם לקנות איסור.

ד. מעילה לפי טובת הנאה שאמרו, היינו רק כשיש באותה טובת הנאה שוה פרוטה, ומשלם פרוטה וחומש (פהרא"ש ותוס'). ואולם בקונמות אפילו בפחות משוה פרוטה אסור (תוס'. וע' קר"א).

דפים לד – לה

ג. אמר לחברו 'ככרי עליך' ונתנה לו במתנה, מהו?

פשט רבא (ברשב"א הגרסה 'רבה') לרב חייא בר אבין: 'ככרי עליך' – אעפ"י שנתנה לו במתנה (ומסתבר שה"ה במכירה. רשב"א) אסור. ואין אומרים שאסרה רק כל עוד היא שלו. ואולם אם נתנה לאחר או הורישה, מותרת מעתה למודר (גם אם הוא עצמו היורש מן המדיר. רמב"ם ה,ד,ו). משמע לכאורה בגמרא שהוא הדין באוסר על חברו 'פרה שאני קנוי' או 'ב'נכסי עליך' (ע' גם בלשון הרמב"ם ה,ו. וע' גליון הש"ס).

א. המאירי נסתפק לפי הצד בגמרא שמותר, האם גם הנתינה עצמה מותרת, או שמא אסור ומדובר כשעבר ונתן [אבל לפי הצד שאסור להנות, משמע שהנתינה עצמה ודאי אסורה, הגם שנאסר להנות מהככר ומה הנאה יש לו בקבלתה. וכן משמע בגמרא להלן לה. שדנה מי מעל בנתינת הככר].

ב. אם נדר הנאה מהאיש, הרי בשעת המתנה נהנה ממנו וודאי אסור. לא דנו בגמרא אלא כשאסר הככר, האם במשמע רק כל עוד היא שלו ('ככרי'), אם לאו (עפ"י ר"ן).

אם אמר 'ככרי זה' יש אוסרים (ע' ט"ז וש"ך רטז, ח – שלא כפי הגירסה שלפנינו ברמב"ם ובשו"ע. וע' ע' קרן אורה להלן מב. ד"ה והיכא).